BATI'NIN BAŞÖRTÜSÜYLE SINAVI

Nuray Mert

Başörtüsü ve Avrupa

Türban meselesi artık Avrupa ülkelerinde de tartışma konusu, kaçış yok, türban, ya da başörtüsü meselesini biz çözeceğiz. Üstelik bu hiç de çözülmez bir mesele değil, yeter ki konuyu çıkmaza sokmak için gayret sarfedilmesin.

Bir kere, bırakalım şu 'Hepimizin annesi, annanesi başörtülü, ama onlarınki sembol değil' falan safsatasını. Bir kere hepimizin annesi, anneannesi başörtülü değil, şahsen benim ne annem, ne anneannem başörtülü değil. Başörtüsü takmayı savunmak veya bu konuda sınır saptamak için bu yola başvurmaya hiç gerek yok, bu dini ve kişisel bir tercih meselesi. Kimin ne amaçla başörtüsü takdığına karar vermek kimsenin işi değil. Ne demek 'siyasi sembol' allahaşkına? Neyin sembolü; teokratik bir düzenin mi? Laiklik ilkesi, bu memleketin Anayasa'sının değiştirilesi teklif edilemez maddesi değil mi? Hal böyleyken başörtüsü takıldı diye memleketin siyasi yapısı mı değişecek, nasıl olacak bu, söyler misiniz? Anayasa'yı tümüyle hiçe sayan bir hareket varsa, bu olsa olsa bir devrim hareketi olur, başörtüsü takarak kimse rejim falan değiştirmez, o halde bu ya yersiz bir vesvese ya da düpedüz bahane.

Tabii, laiklikten, dine dair her şeyi kökünden toplumsal hayattan kovmayı anlıyorsanız, o zaman başörtülü sokakta gezmek bile devrimci bir faaliyet olur, ki o başka. Ben yazmaktan bıktım, ama bu ülke her şeyin sürekli tekrar edildiği bir ülke, ben de genel teamüle uyayım; tekrarlayayım, laiklik ilkesinin esası, dinin siyasi ve toplumsal baskı referansı olmaktan çıkması, siyasal sistemin otorite ve meşruiyetini dine dayandırma-

tezkire, *düşünce, siyaset, sosyal bilim dergisi, sayı 35 kasım / aralık 2003, s. 32 - 38*

masıdır ve başka hiçbir şey değildir. En azından laiklik ve demokrasiyi birlikte düşünüyorsak bu böyledir.

O yüzden bırakalım şu kamu alanı tartışmasını, bu baştan yanlış kavramsallaştırma. Zira, nasıl tarif edeceksiniz kamu alanını? Bakın geçen hafta, bir Yargıtay davasında mahkeme salonunun kamu alanı olduğu iddiasıyla başörtülü sanık salondan çıkarıldı. Mahkeme salonunda sanık sandalyesi kamu alanı ise, sokak da kamu alanı, park da. Konu gelir buraya dayanır.

Kamu alanında 'hizmet alan, hizmet veren' ayrıştırılması bile, zannedildiği gibi konuyu çözebilecek bir tasnif değil. Onun yerine şöyle düşünelim: Başörtülü bir doktorun hizmet vermesinin laikliğe aykırı nesi var? Bu konuda en sıkça başvurulan, hâkim örneğidir, o zaman, hadi onu da düşünelim, ne demek hâkimin veya avukatın başörtülü olmasının tarafsızlık ilkesine gölge düşürmesi? Dindar adam, başı açık birinin beni yargılaması tarafsızlığına gölge düşürüyor, benim davama benim meşrebimden birini tayin edin diyebilir mi? Derse anlamlı olur mu? Hem başörtüsü dindarlık açısından bir taraf olmanın işaretiyse, cinsel farklılık da öyle, hâkimin kadın veya erkek olması tarafsızlığı zedeliyor mu? Sanık, hâkim kadın olduğu için, bana taraflı davranma ihtimali var diyebiliyor mu? Üstelik, memlekette kadına kötü davranıştan yargılanan bunca adam var, işin içine gerçekten duygu girmez mi? Ama biliyoruz ki hukuki çerçeve duygusal yargıları bertaraf etmek anlayışı üzerine inşa edilmiştir, kadın veya erkek hâkim o sınırlar içinde karar verir, o halde başörtülü kadın neden taraf olsun veya bu sınırı nasıl aşsın?

Dedim ya bu konu öyle safsata ile geçiştirilecek konu değil, meramımız bunu çözmekse, oturur tartışır çözeriz, 'ortamı germeyin' diyerek bunu sonsuza kadar ertelemenin anlamı da, hiçbir mantığı da yok. Hem dediğim gibi bu konuyu çözmek tek demokratik İslam ülkesi olan Türkiye'ye düşüyor, bu sefer Batı'dan kopya çekmeye heveslenmek boşuna. Çünkü, bu konuda Batı demokrasileri çuvallamış gözüküyor ve bu çok ciddi bir durum.

Avrupa'da Başörtüsü

Bir de işin uluslararası boyutuna bakalım, zira Başbakan, Yargıtay davasında başörtüsü dolayısıyla mahkemeden çıkarılan sanık için, 'Mağdurlar herhalde ulusal ve uluslararası noktada atmaları gereken adımları atacaklardır' diyerek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni (AİHM) işaret etmiş.

Türkiye'de tüm muhalif siyasi çevrelerde yaygın bir mızıkçı ve kopyacı demokrasi anlayışı var; kimin ne sorunu varsa Avrupa'da şikâyet edecek merci arıyor, demokrasi nerede tıkansa Avrupa'dan kopya çekecek bir örnek bekleniyor. Kimse kusura bakmasın bu fazlasıyla kompleksli ve Üçüncü Dünyalı bir tutum. Dahası, burası Müslüman ve demokratik bir ülke,

İslamiyet'in işin içine girdiği bir sorunu da burada çözelim, onlara örnek olsun. Hem demokrasi dediğimiz şey, Avrupa'nın tekelinde bir sihirli değnek değil ki, demokrasi, belli bir üslup içinde toplumsal talepleri ve sorunları çözme mekanizması. Biz de bu mekanizmayı çalıştıralım, düşünelim, tartışalım, temel özgürlükleri, ilkeleri zedelemeden mümkün olan esneklikleri üretelim, çözüm olsun.

Ayrıca biz, Avrupa demokrasilerini mükemmel örnek olarak görme alışkanlığı, daha doğrusu yanılsaması içindeyiz, ama mükemmel demokrasi olmaz, toplumsal gelişmelerle birlikte demokrasiler, bunlarla baş edebilme yeteneğine göre kendilerini yeniden üretirler. Avrupa demokrasilerinde, dinle ilgili sorunlar tarihin derinliklerinde kalmış, yakın dönemde yeniden dinle karşılaşmaları İslam dolayısıyla oluyor ve izleyebildiğimiz kadarıyla Avrupa demokrasileri bu konuda, değil örnek olmak, savrulmuş vaziyetteler.

Özellikle de 11 Eylül'den sonra, Batı demokrasileri, genelde, ciddi bir krize girmiş durumda. Hele işin içine İslam'ın, Müslümanların girdiği konularda onlardan medet ummak son derece saçma. Bakın geçen hafta, Milliyet'te Meral Tamer de yazdı (6 Kasım 2003), Avrupa ülkelerinde başörtüsü ve din özgürlüğü konularında, birbirini tutmayan bir sürü karar ve uygulama var. Başörtüsünü yasaklama noktasına gelen ve laiklik komisyonu kurmaya karar veren Fransızlar, İngilizlerin Müslümanlara karşı müsamahalı uygulamalarından dahi rahatsız oluyor, Londra'ya 'Londonistan' deyip dalga geçiyorlar (John Kampfner, 'Why the French call us Londonistan, *NewStatesman,* 9 Aralık, 2002).

Kaldı ki, gevşek bulunan İngiltere'de de, özellikle 11 Eylül'den sonra din özgürlüğü konusu çıkmaza girdi. İnanç gruplarının okullarına daha fazla serbesti konusunda, İşçi Partili bir milletvekili Tony Wright, '11 Eylül öncesinde kötü bir fikir gibi gözüküyordu, şimdi ise delice bir fikir' demişti. (*The Guardian*, 8 Ocak 2002). Dahası, Müslümanlar açısında en rahat ülke sayılan İngiltere'de bile yasal engellerin olmadığı yerde kültürel önyargılar, toplumsal engeller sık sık devreye giriyor, Aisa Khan takma adıyla yazan Müslüman bir Britanyalı, 'Başınız örtülü ise iş bulamayacağınız için, başörtünüzü çantanıza tıkmak zorundasınız' diyor *(The Guardian,* 18 Haziran 2002).

Burada bu örnekleri uzatmak ve çeşitlendirmek mümkün değil, kısaca söylemek istediğim, Türkiye'deki yeni 'muhafazakâr demokrat'ların duymaktan hiç hoşlanmayacakları bir şey; Avrupa bu sorunu çözmek için bir örnek teşkil etmekten çok uzak, dolayısıyla, işi onlara havale edip sıyrılmaya çalışmanın hiçbir anlamı yok! Zaten, AB uyum paketlerinde, izleme raporlarında başörtüsü mağdurlarına ve genelde bu soruna dair hiçbir işaret olmaması da, bu açıdan anlamlı değil mi?

Bu konuda samimi olanların kabul etmeleri gereken bir gerçek var; bu sorunu çözmek herkesten çok bize düşüyor ve çözüm mümkün. Dahası, başörtüsü ve Müslümanlar için din ve vicdan hürriyetine ilişkin haklar, bizim AB ülkelerini izlemek ve raporlar tutmak durumunda olduğumuz konulardan biri olmalı diye düşünüyorum. Avrupa demokrasilerine bu konuda yol göstermek, bence herkesten çok, AB konusunda bu kadar ısrarlı olan yeni 'muhafazakâr demokrat'lara düşüyor. Türkiye'yi AB'ye dahil etmek, Batı demokrasileri için de bir katkı olmayacak mıydı? İşte her iki taraf için de harika bir fırsat.

Batı'nın İslam'la sınavı

Fransa'daki başörtüsü yasağını değerlendirirken, bunun tekil bir olay olarak, sadece Fransızların katı laiklik anlayışı çerçevesinde değerlendirilmesinin yanıltıcı olacağını ileri sürmüş, muhafazakâr, İslami çevrelerin bu bakışa yatkın olduğundan şikâyet etmiştim.

Bu meyanda, *Dünden Bugüne Tercüman* gazetesinin 20 Aralık tarihli, 'ABD'den türban dersi' manşetinden söz etmiştim. ABD'nin son birkaç yıl içinde, önce Afganistan'da, sonra Irak'ta yaptıkları ortadayken, Müslümanların gözünü boyamak için din özgürlüğü şampiyonluğu yapmasından daha katlanılmaz bir şey varsa, o da bu propaganda faaliyetinin Türkiye'de, İslami, muhafazakâr çevrelerde karşılık bulması. Yeni Şafak gazetesi, bu açıdan, *Dünden Bugüne Tercüman*'ı takip etmiş; 'İngiltere'de yasak yok' diye başlık atmış (22 Aralık 2003, s. 4). ABD için geçerli olan, İngiltere için de geçerli. Bu adamlarda bırakın dini inancı, insan hayatına saygı olsa, emperyalist geçmişleri hatırlatır şekilde, ABD'nin işgal faaliyetlerin baş destekçiliğini yapmazlar. Diğer taraftan, 11 Eylül sonrası ortam ve Irak işgali, İngiltere'de yaşayan Müslümanların da hayatını doğrudan ve son derece olumsuz biçimde etkiliyor. Müslümanlar için hayat, İngiltere modelinden soyut bir biçimde bahsedenlerin zannettiği kadar kolay ve rahat değil. Hemen hatırlatalım, İngiltere'yi ABD emperyalizmi peşine takan da, 11 Eylül sonrası kişisel özgürlükleri sınırlayan da, ABD için ba-

hane olarak ileri sürüldüğü gibi, aşırı sağ siyaset veya Hıristiyan fundamentalizmi değil, İşçi Partisi iktidarı.

İslami ve muhafazakâr çevrelerin, bu sığ yaklaşımı yeni değil. Bu çevrelerde, laiklikle ilgili tepkiler çerçevesinde Türkiye'nin sorununun; esinlendiği Fransız modelinden kaynaklandığı kanaati ve buna karşı Anglosaksonların liberal sekülarist yaklaşımının iyi bir alternatif olduğu inancı, öteden beri yaygındır. Demokrat Parti döneminin teorisyenlerinden Ali Fuat Başgil'den başlayarak bugüne kadar, bu çevrede birçok ağızdan, ha bire Amerika ve İngiltere'de dinin modern hayat içinde nasıl sorunsuz yaşadığı, dine ne kadar saygı gösterildiği anlatılır durur. Doların üzerinde 'Tanrı'nın adının anılması ABD'nin dine saygısının işareti olarak anılır. Bu toplumların dinle ilişkisinin ne olduğu doğru dürüst irdelenmediği için, Anglosakson modelin dinin modern toplumla uyuşmasının ideal örneği olduğu sanılır.

Bu da yeterince yanıltıcı bir izlenimdir, ama hadi şimdiye kadar bir şekilde böyle bir kanaat yaygınlaşmıştı, kimse de işin aslını sorgulamıyordu. Hatta, Türkiye'deki katı laiklik anlayışından şikâyet edenler arasında, ABD'nin Müslümanlar için ideal bir yaşam alanı sunduğunu düşünenler giderek çoğalıyordu. İnsan, hiç olmazsa bu İslami Amerikan rüyasından 11 Eylül'den sonra uyanmaz mı? Hadi, orada yaşamayan, güvenlik bahanesi ve paranoyası ile daralan özgürlüklerden ve artan baskılardan habersiz olabilir. Adamların dünya çapında izledikleri politikalar, Filistin konusunda İsrail'e verdikleri koşulsuz destek, Müslüman toplumların yaşadığı iki ülkeyi işgal etmeleri, orada yaptıklarından sonra, hâlâ din ve vicdan özgürlüğü modeli olarak takdim edilmeleri inanılır gibi değil.

İşin emperyalizm boyutu bir yana, bırakın Fransa'ya karşı, Anglosakson, öna karşı Alman modelini birbiri ile yarıştırmayı. AB'ci muhafazakârların kabul etmesi zor, ama Batı demokrasileri İslam ve Müslümanlarla sorunsuzca bir arada yaşamaya hazır değil. Bunu söylediğinizde hemen AB yolunu tıkamaya çalışmakla suçlanıyorsunuz. Hemen söyleyeyim, ben AB konusundaki rezervlerimi hiçbir zaman gizlemedim, bu rezervlerin bir kısmı da tabii ki, Avrupa'nın Müslüman bir toplumu kabullenme yeteneği, esnekliği konusundaki kuşkularım.

Ama burada konu, öncelikle benim rezervlerim değil, AB yolunun zaten zannedildiği kadar açık olmaması. Fransa'da alınan kararlar da bunun işaretlerinden biri. Kimse kendini kandırmasın.

İslam ve yorgun demokrasiler

Fransa'da ortaöğretimde türbanın yasaklanması ile yine, ilk bakışta iki karşıt düşünceyi temsil ediyor gibi görünen belli başlı iki taraf hararetli bir tartışmaya girişti. 'Dışarıdan iki farklı görüş gibi gözüken iki taraf' diyorum, çünkü bir kere tartışmanın her iki tarafında da, kendi içinde birbirinden üslup ve görüş olarak farklılıklar olduğu gibi, karşı tarafta yer aldığı halde benzer zihniyetde olanlar da var.

Öncelikle, yasağı onaylayanlar arasında, başörtüsü ve laiklik arasında benim katiyen ikna olmadığım bağlantıları ciddi ve samimi biçimde kurmaya çalışanlar olduğu gibi, son derece seviyesiz bir üslupla, bu tartışmayı dine, İslam'a hakaret etmek için fırsat olarak değerlendirenler var. Yasağı onaylamayanların da gerekçeleri farklı olabiliyor.

Asıl ilginç olan; karşıt taraflarda yer alanların birçoğunun ortak bir çıkış noktasından hareket edebiliyor olması. Her şeyden önce, iki taraftan da, yazılan çizilenlerin çoğu, hâlâ özel olarak türban ve genel olarak din ve demokrasi konusunda Batı demokrasilerini mutlak referans olarak kabul ediyor.

Hadi, bazıları için Türkiye'deki katı anlayışı meşrulaştırmak için Fransa örneği ilaç gibi geldi, ya diğerleri? Bu diğerlerinin bir kısmı, bir Batı demokrasisinden asla böyle bir yasak beklemediği için şaşıran ve bunu arızi bir durum olarak görenler. Bunlar türbana gelene kadar söz konusu ülkenin Le Pen gibi bir ırkçının önünü kesmek için 'hırsız'a oy vermek zorunda kaldığını hatırlamıyor. Onu da geçtik, Fransız solunun dahi, iş İslam'a geldiğinde pek de çokkültürcü düşünmediğini, başından beri yasakçılıktan yana tavır tutanlar olduğunu hatırlamak istemiyor. Diğer bazıları, yasağı Fransa'nın radikal laik geleneğiyle gerekçelendirip, Anglosakson toplumların liberalliğini alternatif olarak görüyor/ gösterebiliyorlar. Aslında, sağ siyaset söylemi öteden beri, Türkiye'deki katı laiklik yorumuna karşı, Anglosakson sekülarizm geleneğine sarılarak kendini kandıragelmiştir. O kadar ki, 'Dünden Bugüne Tercüman' gazetesi, hâlâ 'ABD'den Türban Dersi' (20 Aralık 2003) diye manşet atıp, Fransa'daki yasağa karşı ABD'de din özgürlüğünden bahsedebiliyor. İslam coğrafyasının kalbi olan Ortadoğu'yu işgal ve talan eden adamlar, türbanı hoşgörse ne olur, görmese ne olur?

Kimse kendini kandırmasın, Batı demokrasileri, çağımızda yaşayan bir din olarak İslam ve Müslümanlarla karşılaştığında, bu sınavda sınıfta kaldı. Bu sorun, ne sadece Fransa'ya, ne sadece türbana ilişkin bir konu değil. Dahası, İslam'la sınırlı bir konu değil, bu noktada, modern Batı demokrasilerinin, yüzyıllar önce Hıristiyanlıkla sorunlarını çözdüğü varsayımını bile tekrar gözden geçirmemiz gerekiyor. 19. yüzyıl pozitivizmine

sığınmakla yetinip, dini tüm sorunların nedeni olarak görüp, saldırganlaşacak kadar sığ ve cahil değilsek, 'modern toplum', 'demokrasi' ve 'din' konularında yeniden düşünmenin zamanı geldi de geçiyor.

Diğer taraftan, Batı demokrasileri, sadece İslam konusunda değil, sosyal adalet ve emperyalizm konularındaki sınavdan da sınıfta kaldı. İçinde yaşadığımız dünyada karşımıza çıkan birçok sorunun nedeni, aslında bu sınıfta kalmanın vahim sonuçları. Uyduruk gerekçeler, ayaküstü üretilen teorilerle işi geçiştirmeye çalışmanın hiçbir anlamı ve faydası yok. Hiçbir Batı ülkesi, mutlak ideal demokrasi modeli değil, dahası hemen hepsi yorgun, yaşlı ve yeniden yorumlanmaya fazla mecali olmayan demokrasiler, oysa demokrasi sürekli kendini yeniden üretmek durumunda olan bir model.